

Жите! В твої обійми я спішу,
Хоч ти з лиця покров улуд зірвало, —
Я в наготі грізній тебе беру.

Хоч з яєних мрій нічого не зістало,
Тобі, о правдо, віри додержу,
В життю шукати буду ідеалу.

III.

Мене чарує проста віра та,
Що під сільською стріхою вітає,
Що мову вітру, хмар і хвили знає,
В природі бачить духове життя.

Мене чарує слова простота,
Що ясно, мітко к' серцю промовляє,
Що казкою і бавить і навчає,
Минувшє із будущим враз спліта.

Мене чарує тих пісень краса,
Що з лона люду бють, мов чиста хвиля,
І йїх таємна, непронаща сила.

Немов огонь, що тліє й не згаса',
Так слово рідне освічає й гріє,
Минувшє і будуще в нїм яєніє.

1886—1893.

Уляна Кравченко.

Будда і Буддизм.

Обриси Леона Фера *)

Будда — слово санскрітське, значить властиво „збуджений“, „прояснений“, „такий, що дійшов до зрозуміння.“ В зовсім спеціальному розуміню воно означає істоту, котра не тільки здобула

*) Ми бажали б давати в нашім виданю як можна більше результатів новіщої європейської науки про релігію, як через те, що тепер наука та,

собі найвисшу мудрість, найповніше розумінє всего, всю відомість, а через те й цілковиту свободу від усіх хиб, але котра надто має силу доводити до неї й других, одним словом, значить також „освободитель.“ Слово „Будда“ не є затим, як думали давніше і як дехто може думає ще й доси, імя власне; се простий прикметник, титул, і єго слід би писати малою буквою „будда.“ Правда, був тільки один „будда“ історичний, і сей титул „будда“ означає одну особну людину. Та буддизм витворив собі множество фіктивних „буддів“, здуманих на взір Будди реального. Оттим то ми мусимо приглянути ся сему виразу „Будда“ з двох точок погляду: насамперед говорити будемо про будду-одиночку, Будду історичного, а потім про „буддів“, що є тільки витвором вірування буддистів.

І. Будда.

(Вродженє, вихованє, женитьба і вродженє сина. Чотири стрічі. Втека з батьківського дому. Практика аскетична. Здобутє „боді.“ Перша проповідь. Розширенє науки ч діяльність Будди. Спосіб життя і спосіб поступуваня. Вороги внїшні і свої. Остатні роки. Нїрвана Будди і похорон. Критика легенд. Канонїзація.)

Після переказів найзагальніше прийятих Будда, основник буддизму, жив від 622 до 542 р. перед Христом. Властиве імя єго було Сїддарта; частенько єго називають також прозвищами Сакїямуні і Го-тама. Перше з тих прозвищ означає єго народність і спосіб життя, до котрого він пристав (Сакїя було племя індійське, а „муні“ значить

між другими студіями над людськістю, займає дуже видне місце в освічених краях, так і через те, що й для практичного життя важна справа про роль, яку грала і грає релігія в громаді, а справа та може вияснитись тільки всестороннім науковим дослідом усіх релігій, а нарешті і через те, що релігії тісно звязані з народною словесністю. Ми б хотіли дати огляди новіщих дослідів науки про релігії в певній історичній системі, в якій вони розвивались. Та се не так дехко, бо часто навіть загальні наукові огляди релігій, звісно на чужих мовах, занадто великі для нашого виданя, а своїх спеціалістів сеї справи у нас нема. То ми мусимо вибирати з європейських літератур таке, що може вкласти ся в рамки нашого виданя. Огляд великих релігійних систем ліпше всего почати з Індії. Так ми й робимо на сей раз, даючи переклад двох статей звісного французького індїаніста Леона Фера (L. Féer) про Будду і Буддизм із „La grande Encyclopédie, inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts,“ Paris, 163-me livraison, pp. 575—609“. Звісно, слід би було почати з Ведїзма і Браманїзма, та ми мусимо почекаати до нового виданя книжки Барта (Barth, Les Religions de l'Inde), котре мусить незабаром вийти. — Ред.

„мудрець,“ „пустинник“; значить, Сакіямуні = пустинник з племені Сакія); друге прозвище взяте з його роду, се його дійсне *pomen patropumicum*. Оба ті прозвища можна б назвати його іменами буддійськими, тільки що північні буддісти частійше вживають назви Сакіямуні, а полудневі частійше Готама. І не є се одинока ріжниця. Традиція північна багато де в чому відекакує від полудневої. Що більше, навіть та сама традиція, особливо північна, не все буває згідна сама з собою, а допускає про одну і ту саму точку ріжні перекази. Не наша річ розбирати сі незгідности і приводити їх до єдности. Ми на разі навіть не будемо силуватись відділити правду від вимислу в традиційній жителісі Будди, що вся оповита казками та легендовими вимислами. Ми по просту стрібуюмо нарисувати картину його довгого життя і ділання, збираючи до купи характерні риси і головні факти згромаджені біографами, не забуваючи про те, що біографи ті поперед усього були панегіристами і адміраторами, чи навіть, краще сказавши, поклонниками.

Будда вродив ся в саду Лумбінті, близько гóрода Капілявасту, столиці невеличкого царства племені Сакія, положеного в північній Індії, у стіп Гімалаяйі. Був він сином Суддодани, царя того краю, і Майядеві, що вмерла сегого дня по його народженю.*) Брама, Індра і інші божеські особи були присутні при його вродженю, що зазначило ся многими чудами. Скоро тільки прийшов на світ, він зробив сім кроків у чотири головні напрями, заповідаючи тим, що має знищити слабість, старість і смерть. Рівночасно з ним уродили ся ще чотири сини ріжним царям сусіднім. Суддодана був такий щасливий вродженем сего сина, що дав ему імя Сіддарта або Сарвартасідда (сповнене всіх замислів).

Вихованем молодого царевича заняла ся его тітка Готамі Праджанаті, сестра его матери, що також була жінкою царя Суддодани, а також друга жінка того-ж царя, мати царевича Нанди і царівни Рупананди, котрих Сіддарта, значить, був двоюродним братом. Новонароджений царевич мав на своїому тілі, як се влізнали віщуни, 32 головних і 80 побічних знаків, що виявляли в нім великого чоловіка і віщували, що той, хто їх посідає, посяде або панованє над усею вселенною (раджа чакраватін), або абсолютну мудрість, т. є. буде повним і досконалим буддою.

*) Буддісти вірять, що родив ся він не звичайним способом, але вийшов з лона матери правим боком, не зранивши его; тою самою дорогою він увійшов у лоно матери 10 місяців перед тим під видом маленького білого слона.

Вже в дитинячих літах усі дивувалися його пильності і спосібності. Він визначував ся у всіх тілесних і духових занятях, знав уже наперед усе, чому його хотіли навчати. І так коли він прийшов до школи і вчитель хотів його вчити писати, він вичислив 64 роди писання, про котрі вчитель його й не чув ніколи. Се оповіданє про чоловіка, котрий зовсім нічого не написав, здавалось би чудним, коли б ми не знали, що воно знаходиться в книжці досить недавній. Ще дитиною Сіддарта роздумував про найглибші речі, і різні чудеса заповідали, що він якась особлива істота. І так тінь дерева, під котрим він сидів у глибокій задумі, не посувала ся і раз у раз заслонювала його від сонця.

Помимо всіх доказів його висшости, котра мусіла його дуже радувати і заповідала йому дуже блискучу будучину, душу його наповнювала глибока меланхолія і непоборимий сум, що дуже непокоїло його рідню. Щоби розсіяти його журбу і додати йому духа, задумали його оженити. Оженили його з молодю дівчиною, що звалась Гопа, дочкою Сакія Данданані. Але тут заходить деяка трудність. В різних оповіданнях називають ще інших жінок Сіддарти, а іменно Ясодару і Утпаляварну, прозвану також Мрідгаджою. Чи мав він три жінки, чи се була одна з трьох чи навіть чотирма різними іменами — сего на певно не знаємо. Інші оповідання говорять навіть про 60 або 80 тисяч жінок Сіддарти. Буддійська фантазія любить ся в таких величезних цифрах; але в тім не було б нічого дивного, коли б індійський царевич мав три або чотири жінки. Питанє тільки в тім, чи ті чотири назви означають трьох жінок, чи тільки одну. Се питанє нерішене, та правдоподібно Сіддарта мав тільки одну жінку, Ясодару, прозвану також Гопою, Утпаляварною або Мрідгаджою. Сесю версією ми й приймаємо за найправдивішу.

Та женитьба не успокоїла журби царевича, а хто знає, чи й не побільшила її. Зв'язок його з Ясодарою довго був безплідний, а коли по 10 літах замужя вона привела йому сина, звісного під назвою Рагуля, царевичеві Сіддарті сприяло ся вже те жите і він постановив собі покинути всі його радощі. З великою журбою довідав ся він про вродженє сина: ся дитина, що мала продовжити його рід, видалась йому тільки ще одним новим огнівом у тому ланцюсі, котрий йому треба було порвати. Але і що до сеї точки є різні оповідання. Одна з найменше важних відмін є та, що вродженє сина на якийсь час спинило його в виконаню його наміру і привязало його до світа. Далеко важніше є оповіданє північних буддистів, що Рагуля родив ся не на десятому році замужя, але в шість літ по розділі супругів і по відході Сіддарти в пустиню. Для Індійців, а надто ще стародавніх, така пригода не видалась нічим чудним; їм не трудно було допустити, що син Будди

чудом пробув кілька літ в лоні матери. А в додатку зовсім безсумнівна проба усунула всякі некорисні толкованя. Йеодара, засмучена підозріннями, що впали на неї, кинула свого новонародженого сина ураз із ослом що єго віз (а після інших оповідань, з каменем) до ставка: осел і дитя плавали поверх води — виразний доказ, що дитя було правим сином Сіддарті. Та про те лехко зрозуміти, що царевич мав причину сумнівати ся про вірність своєї жінки, і ми маємо поважні причини думати, що він не був щасливий у подружжю. Певна річ, було б за надто сміло, коли б ми єго супружним невгодинам приписували єго нагле відречене від світа, та все таки вільно нам думати, що невгоди ти мали також на се деякий вплив. Та після буддійських переказів одинокою правдивою причиною тої постанови царевича були чотири стрічі. Легенда про них дуже наглядно показує нам стан духа Сіддарті і звичайний напрям єго думок.

Щоби розсіяти єго журбу, окружене єго старало ся оминати старанно все те, що могло єго засмутити, силкувало ся віддалити від него всякі прикрі видовища. Та надармо! Сприкривши собі сидіти в заперті у своїй палаті, він одного дня захотів вийіхати на прохід. Він мав те нещастє, чи радше боги дали єму те щастє спіткати старця. Від того дряхлого тіла зробив на него страшне вражінє. Він зараз казав завернути віз і сховав ся в своїй палаті, щоб плакати над старістю. Вийіхавши другий раз, він побачив хорого; відразливі признаки хвороби зворушили єго не менше, як признаки одряхліня і він вернув ся домів не озираючись, щоб оплакувати се друге горе людського житя. При третім вийізді очам єго показав ся похід похоронний: вид тих людей у жалобі, образ смерти потряє до глубини єго душею. І третій раз він вернув до своєї палати, стрівожений видом старости, хвороби і смерти, про се тільки думаючи, щоб найти спосіб, як би втекти від сих трьох лих. При четвертім вийізді він здибав пустинника, котрий поразив єго своїм супокоєм; єго погідний вид піддав єму думку, що єму робити, і він постановив собі зрєктись усеї пишноти і всіх приємностей житя. Почав просити у батька, щоб позволив єму жити на самоті, в пустини. Та коли батько на се не пристав, він постановив собі тайком виконати свій замисл, котрого єму не позволено виконати явно.

Маючи 29 літ, він нічу покинув палату свого батька, сів на віз, запряжений конем Кантакою, в товаристві свого слуги Чандаки і в супроводі богів, котрі навели сон на сторожу і самі відчинили брами палати і міста і навіть підставляли свої долоні під кіньські копита, щоб ті не робили ані якісінького стуку. Відійіхавши досить далеко він відіслав назад візника і коня, мечем обтяв собі волосє, заміняв своє

царське убранє за шматє з грубої матерії, червоної з жовтими пасмами чи жовтої з червоними, котре єму радо відступив один стрілець, посланий богами єму на зустрічу. Від сеї хвилі царевич Сіддарта заслугує на назву Сакія-муні (пустинник з роду Сакія), котрою, як уже сказано, єго часто називають.

Вандруючи далі пішки в новому убраню, в котрому годі єго було пізнати, він зайшов у город Ваїсалі, де якийсь час пробув на науці у вчителя Арата Калями. Та швидко він пізнав, що єму нічого в него вчити ся і пішов далі, аж до города Раджагіра, столиці краю Магади. Єго присутність у тім городі зацікавила дуже людей. Король Бімбісара-один із чотирьох пануючих, що вродили ся в той сам час, що й він, побачивши єго і довідавши ся хто він є, предложив єму пів свого царства. Але Сіддарта сего не прийняв, і живучи самотно в поблизьких горах, приходив на науку до вченого Рудраки, сина Рами. Та й сего наука видалась єму не ліпшою від Арата-Калями. Та все таки, хоча буддісти й твердять, що наука Будди була цілком оригінальна, котру він почерпнув з власної голови, а властиво тільки пригадав собі науку попередніх Буддів, ми бачимо, що в него були вчителі. Се признають і буддісти, хоча й додають, що ті вчителі були в блуді; та про те впливу їх на него не можна заперечити. Та чи іменно тих учителів слухав Сіддарта, котрих память заховала традиція? Чи не слухав ще й інших? Чи основник буддизму не був одним із учеників Магавіри великого вчителя Джайнів, що вважає ся основником джайнізму? Головний ученик Магавіри називав ся Їотама. Чи сей Їотама не є та сама особа, що й Сакіямуні? Питанє се піднесено, та єго не рішено; може й ніколи єго не вдасть ся рішити, та все таки воно заслугує на увагу. Коли б се була правда, то лехко було б зрозуміти, що традиція замала той факт, щоб показати буддизм як школу зовсім оригінальну і у всьому новоутворену. Та історично така претензія не дасть ся піддержати і вплив окружуючих відносин на перші завязки буддизму являє ся ділом зовсім виразним.

Наприкривши собі фальшивих учителів і їх недостаточну науку, царевич-пустинник покинув столицю Магади і пішов у пустиню, на гору Їоїа, де враз із п'ятьма вірними учениками через 6 літ віддавав ся найутяжливійшим умертвєнням тіла. Дійшов до того, що не йів більш одного зерна рижу на день, задержував у собі віддих і робив інші подібні зусилля. Швидко він зробив ся посміховищем усеї околиці, котра дуже забавляла ся коштом „срамани Їотама,“ т. є. аскета Їотама, друге імя, під котрим, як ми вже сказали, він також широко звісний. „Срамана Їотама вєсь почорнів“ — говорили околичні люде. „Срамана Їотама

має колір подібний до риби Мадгури. По шести роках, вихудлий, ослаблений, схожий майже на скелет, він зрозумів, що був на хибній дорозі, що умертвлюване тіла не дає освободження. І він надумав ся змінити спосіб життя, зійшов з гори до міста Урувільва на березі річки Найранджани і зійв поживну поливку з молока і меду, котрою его угостила Суджата, дочка одного місцевого селянина. В тій хвили его товариші, обурені, покинули его, вилаявши як „ненажеру“ і „червоугодника“ і пішли далі, щоб займатися аскетичними подвигами. Страва покріпила Сідарту. Він викупав ся, здорова краса і повнота тіла вернулись ему опять і він почув себе таким, яким був давніше.

Від тепер, зрікши ся нерозумних практик, котрим віддавав ся через шість літ, та про те не вертаючи й до радощів сего світа, котрі він покинув на завсідги, але держачи ся середньої дороги яко найблизшої до правди, однаково вистерігаючи ся понижуючих розкошів як і втомляючого аскетизму, окритий одною плахтою, найдепою на кладовищі, він вибрав собі місце придатне для думаня, щоб силою думки і екстази найти найвисшу правду. І ось він сів під деревом званим ніагрода (ficus indica), бо завсідги тільки під якимось деревом можна дійти до найвисшої досконалости. Навхрест підобгавши ноги сидів він на коврі виплетеній із зіля і подарованій ему купцем зеленини, що звав ся Свастика. Він твердо постановив собі, що хоч би его тіло мало висохнути на тріску, не встане з сего місця, поки не найде „боді“, т. є. того внутрішнього просвітління, того пізнання повного, досконалото і рівнозначучого з самою правдою, котре чинить чоловіка „буддою.“ Місце, де відбула ся та пам'ятна подія, чи по просту сиджінє, на котрім умістив ся був Бодісатва, (той, що бажає „боді“) називає ся „бодіманда“ (істота боді) і „ваджрасана“ (діаментове сиджінє). Дерево, під котрим він сидів, називає ся деревом „боді“ (бодідрума).

Пробуваючи на „бодіманді“, недвижний і весь у глибоких думках, Бодісатва мусів видержувати напади Мари, спокусителя, зрадника, злого духа. Мара силкував ся з разу збити его з пантелику, напускаючи на него бурю, дощ і всі сили природи, далі пускаючи на него стріли, грозячи ему різнородним оружєм і тортурами. Та Бодісатва видержав усе не поворухнувши ся і не одержавши ніякої рани. Мара бачучи, що силою нічого не вдіє, взяв ся на лагідні способи, почав спокушати его. Він послав до него свої три дочки з цілою юрбою їх товаришок, котрі старались чаруючими рухами і солодкими словами розвіяти его задуму. Та й се не захитало, не порушило его. Вийшовши переможцем із сеї сумнівної проби, о самій півночі він здобув предмет своїх горячих бажань, здобув „боді.“ Він посів за чергою: 1. повне і всеобіймаюче

знане своїх попередніх істновань; 2. знищене всіх злих забагів і божеське око досконалої мудрости; 3. пізнань, в який спосіб сплетені з собою 12 причин, на котрих основує ся звязок усіх річей; 4. цілковите знане в трьох частях. Він став ся Буддою і тільки від сеї хвилі (він мав тоді як раз 35 літ) він заслугує на сю назву. Доси він був тільки Бодісатвою, немов аспірантом до „боді“ і ми так его й називали в остатнім уступі; та він був ним уже з дуже давнього часу, бо вже в однім із его попередніх істновань „боді“ була ему обіцяна. Але тільки від висше описаної сцени він став ся „буддою,“ Буддою. І доси вказують місце, де мала відбутися ота великоважна подія; вона називає ся Буддагайя. Дерево, котре там находить ся, вважає ся самим деревом боді. Воно окружене огорожею. Памяткові камені з написами посвідчують, що се місце з давніх часів було метою паломництва.

Ставши ся Буддою Сакіямуні пробув іще 7 неділь на тім самім місці, чи то під деревом боді, чи під іншими поближкими деревами, чи над берегами потоків та озер. І так перші чотири неділі він провів під деревом боді, п'яту під ніагродою в вівчарській кошарі, шесту над озером Мучалінда, сему під деревом званім Тараяна. Весь той час він роздумував над найдиво_гляднійшими питаннями. Против негоди его хоронили водяні гадюки звані „нага,“ котрі з своїх сімох голов творили над ним немов дашок; против нападів Мари хоронила его власна незломність і присутність богів; від голоду забезпечувало его скріпляюче посіданє Нірвани (худа пожива!) і більш насущні страви, котрі боги тайком, чудесним способом впроваджували до его тіла. Здаєть ся, що ті 7 неділь означують період неповоджень, безплідного зусилля або по просту непевности і знеохоти, що остаточно признають і самі буддійські дієписи. Та про те доба ся закінчила ся невеличким поводженєм. Два купці, що проходили тамтуди з великим набором, Трапуча і Балліка, пізнавши по певних чудесних знаках присутність Будди, поспішились віддати ему честь і офірувати ему поживу. Будда прийняв се з подякою і дав їм при повороті обрізки свого волося і ніхтів. Бірманці й досі твердо вірять, що ті цінні реліквії є заховані в підвалинах великої пагоди в Рангуні, званої Шведагон-фра. Самі-ж Трапуча і Балліка вважають ся не то що першими учениками, але першими „упасаками“ (світськими прихильниками) Будди, першими що до часу з тих, котрі мали велику честь вшанувати Будду а особливо наділити его поживою, одежею чи притулком.

Та не досить було найти підмогу. Для Будди було конечним ділом вишукати собі учеників, проповідувати новий закон, установити школу. Будда зжахнувся такого трудного діла, ему не стало відваги. Сам Брама мусів зійти з неба, щоб переконати его о конечности сего

діла і додати єму відваги. Будда сімнув на сам перед про своїх двох колишніх учителів, Арата-Каляму і Рудраку сина Рами, котрі, як єму бачилось, були ближші правди, ніж усі другі. Та показало ся, що ті два бідолахи вже були померли. Тоді думка єго обернула ся до тих п'ятох учеників, що разом з ним на горі Гаїя віддавали ся аскетичним подвигам. Довідавши ся, що вони пішли до Бенареса, Будда пішов туди-ж за ними. По дорозі здивав одного вандруючого браміна по імію Унака. Сей спитав єго, кудиб він ішов, колиб був справді „аргат“ і „джіна“? Будда відповів, що йде до Бенареса проповідати свій закон і що справді є „аргат“ (гідний) і „джіна“ (переможець). П'ять давніх учеників, що провадили далі свої аскетичні подвиги, розпочаті на горі Гаїя, близь Бенареса в гаю газель в місцевости званій Річінатана, приобіцяли собі взаємно зустріти з погордою „ненажеру і черевоугодника“ Сакіямуні; та коли він наблизив ся, вони не могли здержати ся, щоб не встати з місць і не виявити єму своєї пошани. Отсеж до них він і обернув ся зі своєю першою проповідю, котру можна також назвати єго основною проповідю, бо він повтаряв єї много разів і вона є підставою всеї єго науки. Він вияснив їм чотири правди, а іменно: 1) істноване болю, 2) причину істновання болю, 3) знівеченє тої причини, 4) осмиступневу дорогу, що веде до знівеченя причини болю. Ся проповідь звісна у буддістів під санскрітською назвою „Дарма-чакра-правартанам“, що звичайно перекладають дословно „порущуванє (або обертанє) колеса закона“, але дехто в наших часах радить толкувати словами „основанє царства справедливости“. Ся перша розмова навернула тільки одного із п'ятох, що звав ся Каундінья, а з сего powodu прозваний був Аджіната (той, що добре розуміє) і після Сакіямуні став ся другим „аргатом“. Щоб навернути чотирьох прочих, треба було другої промови, котра не має осібногo титулу, але котру можна б назвати проповідю про „не-я“. Весь час, поки трівала ся наука, ученики за чергою, по два або по три ходили до міста, щоб вижебрати страву для вчителя, для себе і своїх товаришів. Коли наука скінчила ся повним успіхом, на світі було шість „аргатів“ — Сакіямуні і єго п'ять учеників. Вони звали ся: Аджіната-Каундінья, Асваджіт, Вачна, Маганана, Бадріка. Се було перше ядро величезного братства, основаного Ґотамю Сакіямуні, бо правду сказавши, годі в нім бачити що небудь інше, як тільки основника жебручого ордена.

Від сего часу аж до самої смерти, т. є. цілих 45 літ Будда проповідував свою науку в ріжних місцях, збільшував своє братство припливом нових учеників, скріпляв єго своїми вказівками, управляв ним при помочи наказів видаваних як до потреби, здобув для него могучих прихильни-

ків і опікунів і сам боронив его своїми відповідями на заціпки ворогів. Годі нам розповідати всі пригоди сеї довгої діяльності; досить буде дати тільки загальний єї огляд.

Побувши якийсь час у Бенаресі і навернувши там молодого Ясу, чотирьох селян і нарешті 15 міщан, він удав ся до Урувільви близько гори Гаїя, надіючи ся навернути там трьох братів: Касіану-Урувільву, Наді і Гаїя-Касіану, славних учителів, що мали разом тисячу учеників, котрі носили коси і задля того називали ся „джатіля“. По дорозі він здібав юрбу забавників, 60 молодих людей, що ні про що й не думали крім забав та розкошів і котрих він напхнув на поважніші думки. Прибувши на місце, він навернув на сам перед Урувільву-Касіану і его 500 учеників, потім Наді і Гаїя-Касіану і 250 учеників кожного з них. Опісля, зібравши 1000 тих новонаверневих на вершок гори Гаїя він чинив чудеса, щоб показати їм свою надприродну силу і виголосив до них науку про „пожар або огонь наметностей“, котрій надано назву „адітта-паріаїа“ і котру можна вважати его третьою проповідю; єї іноді називали „нагорньою проповідю Будди“.

Відси Будда удав ся до города Раджаґріга, де вхід его був правдивим тріумфом; сам бог Индра танцював перед ним. Его ровесник цар Бімбісара вийшов ему на зустріч, привитав его сердечно і відступив ему на пробуток для него і его монахів свій парк званий „гаї бамбусовий, житло вивірок“ (венувана, калантака-нівана), і поки жив, окружав его своєю опікою. В городі Раджаґріга приєднав собі Сакіямуні двох головних учеників, з правого і з лівого боку, Саріпутру, що визначав ся мудрістю, і Модґаліяну, славного своєю зручністю і силою. Коли ще жив у тім городі, его запрошено, щоб прибув до міста Сравасті, столиці краю Косалія, де богатий міщанин Судатта (більше звісний під назвою Анатапіндіка) відступив ему, на перекір пануючому цареві, свій парк званий Джетавана, де Будда справді пробував найчастійше, хоч бував і в інших околицях Індії а і в самій Сравасті мав ще інше місце притулку, зване Пурварама (огород на заході), дарований ему Вісакою.

Прихід Будди до Сравасті викликав, як і всюди, незвичайне зацікавленє. Его ровесник цар Прасенаджіт, не можучи повірити, щоб хтось у так молодих літах був уже „аргатом“, сам вийшов, щоб его побачити і розпитати. Сакіямуні розбив усі его сумніви промовою, що називає ся „дагара-сутра“ (приклади о молодих людях) — одною з найславніших его проповідів.

Зі Сравасті він пішов до Капілявасту, свого рідного міста, котрого не бачив уже звиш шести літ. Він подав ся туди на зусильну просьбу

свого батька, свої рідні і цілого народу. Ледво не-ледво вони випросили собі у него ту ласку. Принятий з найбільшою парадом він замешкав у фіговім парку, ні за що в світі не хотючи переступити порога царської палати. Їго присутність викликала неописаний ентузіазм, стала ся причиною небезпечного руху, правдивого божевільства цілих мас народніх. Всі Сакії забажали покинути світ і вступити до братства; сам цар Суддодана дав сему примір, зрікши ся корони і всіх достатків. Швидко ціле Капілявасту залунало риданем жінок покинутих мужами, братьми, синами. Прийшлоє охолоджувати сей надмірний запал; видано приказ, що тільки одна особа з кожної сім'ї може вступити до братства.

Між учениками, котрих здобув Сакіямуні в Капілявасту, годить ся назвати єго двоюродного брата Нанду, єго сина Рагулю, єго свояка Ананду, що став ся єго повірником і намістником, іншого свояка Девадатту, що став ся пізнійше єго супірником і противником, голяря Упалі, одного з тих, що списували єго науку, Анурудду і др. З подорожю до Капілявасту вяже ся ще один важний факт: повстане жіночого братства. Тітка Сакіямуні, Гаутамі і інші жінки з роду Сакія просили єго, щоб їй прийняв у монахині. Будда з разу супротивляв ся, але Ананда в імени тих жінок налягав на него з таким запалом, що вчитель таки уступив. Таким способом братство складало ся з жебраків-мущин (бікчу) і жебрачок-жінок (бікчуні). Та тільки здаєть ся, що Сакіямуні досить мало займав ся сим відділом свого монастирського закону і ограничував ся на висшому надзорі. Ближше вмішване в діла сеї жіночої організації грозило ріжними небезпеками, і для того він полишив своїй тітці Гаутамі всі клопоти веденя і приймања монахинь, увесь заряд сею частиною єго діла. 9.

Годить ся також зазначити, що тексти не згоджують ся при означеню часу сеї подорожі до Капілявасту. Одні кладуть єї в першому році, другі в шестому; є також згадки про побут Будди в Капілявасту в п'ятнадцятому році єго проповідництва. Нема сумніву, що Будда міг там ходити кілька разів, і не було б нічого дивного, коли б оповіданя зібгали на одну подорож факти, що діяли ся в ріжні часи. І так дуже трудно припустити, щоб установа монахинь відносила ся вже до першого року проповідництва Будди.

Після сих подорожів до Сравасті і Капілявасту Сакіямуні вернув до Раджагірі, де пробув другій, третій і четвертий роки свого проповідництва. На п'ятому році він удав ся до Ваїсалі, де знаменита куртізана Амрадаріка дала єму на пробуток свій сад з мангових дерев з кількоповерхім домом над ставом малп. Слідуючий рік він пробув у городі Косамбі, в краю Каусамбіі. На сьомому році він полетів до

неба, щоби навчати свого закона 303 богів а особливо свою матір, котру передчасна смерть позбавила того добродійства, щоб могла єго слухати на землі. Осьмий рік він пробув на скалі Сансумарі близько Капілявасту, а девятий онять в Косамбі, але в іншим притулку, в саду Госіка. Роки 10, 11, 12, 13 пройшли в менше славних місцевостях, в лісі Паралі, в селах Наляка і Веранія, в скалі Челія, де один бог приймав єго як гостя. Чотирнацятий рік він прожив у Сравасті, 15-тий в Капілявасту в фіговім саду. В 16-тім році він пішов до Аляви, де робив великі чудеса і де єго приймали з великим торжеством. Роки 17, 18 і 19 пройшли в гор. Раджагріга в бамбусовім гаю, дальших 6 літ у Сравасті в ліску подарованім Вісакою. В остатніх роках своєї діяльності він обходив іще різні сторони, але найчастійше пробував у Сравасті.

Загалом можна сказати, що Сакіямуні не мав постійного місця пробутку, бо навіть в тих притулках, що ми отсе вичислили, він пробував тільки одну часть року, т. зв. „варча“, т. є. пору дожджову від іюня до октябрю. Впрочім як до потреби і обставин він раз у раз ходив з одного місця у друге. Звісно, вандрівки ті ніколи не були надто далекі. Помимо смілости своєї думки, помимо дивного щастя, яке єму сприяло при основаню релігії в неоднім погляді універсальної, він в ґрунті все був Арійцем і Індійцем. Він не виходив ніколи по за границі центральної Індії, Мадія-деси (краю середини). Раджагріга, Сравасті, Бенарес, Капілявасту, Ваісали, Косамбі — отсе, можна сказати, границі поля єго діяльності, границі досить тісні, по за котрі він не виходив ніколи. Далекі подорожі, котрі єму приписують ся, ми мусимо віднести до ряду казок. Єго вандрівки до північних крайів на береги озера Анаватапта, а також на полудне на остров Цейлон не мають у собі нічого історичного. Що до знаменитого озера Анаватапта, то всі оповідання додають, що Будда літав до него по повітрю, силою своєї надприродної могучости; вже се можна прийняти за признанє, що ті вандрівки є тільки видумкою. Подорож на Цейлон, помимо чудесних обставин, що єї супроводжали, видаєсь більше подібною до правди і навіть можливою. Та про те все таки певна річ, що вона видумана буддістами, і то полудневими, котрі ні за що не хотіли попустити ся тої думки, що буддизм на їх святому острові насадив сам Будда. Сакіямуні на Цейлоні не був ніколи.

Як проводив час учитель буддизму? Рано він уставав вчасно, надівав плащ і держачи в руках посудину для збираня милостині, ходив по городі чи селі від хати до хати вижебруючи собі поживу. Те саме чинили всі єго ученики. Вернувши до свого притулку (вігари), чи як

би ми сказали, до свого монастиря, він обідав у полудне, однісінький раз на всю добу. Решту дня проводив у думках або проповідував свою науку. Найпізніші книги буддійські говорять, що у него бували безмірні маси слухачів, між котрими були також боги і інші надземні істоти. Найдавніші тексти признають звичайно, що число его слухачів було не дуже велике і означають его на 1.250 осіб — цифра дивна і дуже скромна, що відносить ся мабуть виключно до числа членів братства, а може й означає максімальне число людей, котрі могли чути голос оратора.

Зв'язок Буддових учеників в часі коли був найбільше розширений, складав ся з 4 розрядів осіб, чи, як їх називано, з „чотирьох громад“. Були се 1. „бікчу“ і 2. бікчуні', т. є. члени братства мужчини і жінки, 3. „упасака“ і 4. „упасіка“, т. є. світські прихильники і прихильниці, приятелі та поклонники Будди, що не покидали світових справ. Доступ до „відари“ в часі проповіді а навіть в кождім часі був, здасть ся, досить лехкий. Будда радо показував ся і не відмовляв відповіді чужинцям, що приходили его відвідувати чи то для науки чи з простої цікавості. Та інколи й его не можна було бачити; тоді его перворядні ученики і повірники, особливо Ананда, відповідали замість него а потім розповідали ему по правді все, що стало ся. Будда похваляв, що було добре сказано або зроблено, і картвав, інколи дуже остро, помімо своєї звичайної лагідности, поповнені блуди.

Але були в него не тільки могуті опікуни, ученики і приятелі, що бажали повчити ся та подивляляи его високі прикмети. Мав він і ворогів з ріжних боків. Поперед усього були се провідники ріжних шкіл, его природві супірники і противники. Буддійські перекази називають 6 головних противників Будди, що їх зовуть „тіртіка“, а іменно: Пурана-Касіана, Маскарі-Ґосаля, Аджіта-Кесакамбала, Ґосаля-Беллянти, Ніганта-Натапутра і Какуда-Катіяяна. У него часто бували з ними діснути, та здасть ся, що противники не мали звичаю діснутувати лице до лица; полеміка вела ся через посередників, докази і противдокази переносили головні ученики від провідника одної школи до провідника другої. Самі провідники зустрічали ся дуже рідко, на врочистих ігрищах, що справляв який цар або князь, і там чуда являляи ся важнішими аргументами, ніж резумові докази. Та сяк чи так, а боротьба була завзята, а укріплене буддизму було наслідком побіди Сакіямуні над провідниками противних шкіл.

Крім тих противників, що звуть ся внішними ворогами, ему приходило ся бороти ся і з внутрішніми ворогами. Між его близькими також повстала против него опозиція, котру провадив его свояк Девадатта.

Сей Девадатта є для буддистів тіном злости, віроломства і зради. Що тільки діє ся злого, що сіє розетрій у ділі Будди, все приписують єму. Особливо він був тим, що викликав розлом (схізму) і розділ в лоні братства релігійного. Він трібував навіть оснувати на сушір Будді новий закон, чистіший і доконаліший від Буддового, назираючи особливо на строгу дісципліну і проповідуючи надто вибагливий рігорізм. Та Девадатті закидають не самі тільки небезпечні похибки в ділах віри та впертість і незгідлівість в ділах особистих; розповідають, що він навіть напосідався на жите Будди. Він мав чинити стараня, щоб позбавити єго жита і чести: раз випустив на него з припону розлюченого слона, іншим разом звалив великий обломок скали на дорогу, котрою йшов Будда, а в кінці намовив одну жінку, щоб голосила, що від него зайшла в тяж. З того видно, що Сакіямуні, котрого, бачить ся, всі шавували за чистоту обичайів, строгий спосіб жита і піднеслий характер ще більше, чим за повагу єго науки, був предметом зависти і ненависти, як се завсїгди буває, і що ті низькі пристрасти виявляли ся в гидких обмовах і замахах на єго жите.

Остатні роки жита Сакіямуні були дуже сумні. Чимало болючих пригод звалило ся на него. Так як усі ті, що живуть довго, бачив він, як один за одним умирали єго найліпші приятели, найміцніші підпори. З поміж єго учеників два найчільнійші, Саріпутра і Модгаліяяна, поперед него зійшли в могилу, чи краще сказати, в „нірвану“. Так само стратив він двох своїх могучих покровителів, царів Вімбісара і Прасенаджіта. Вімбісара був убитий своїм сином, що звався Аджатасатру Новий цар Магади, що вступив на трон по батьківськїм трупі, був під впливом Девадатти. Під'юджепий намовами сего зрадника він переслідував Будду і видав наказ, забороняючи своїм підданам ходити до великого вчителя, а навіть у своїй зайїлості вбив одну з жінок свого батька, котра не зважаючи на заборону, засвітила була лямпу на честь Будди. Правда, Аджатасатру покаяв ся, поєднав ся з Буддою і навернув ся на єго віру, та все таки новоповстаюча школа перебула тяжку пробу. Смерть Прасенаджіта, царя Косалі, повела за собою інше нещастє. Єго скинув із престола начальник єго війська, і Прасенаджіт умер швидко опісля. Єго син і наслідник Вірудака, під впливом і порадою того самого начальника, що перед часом посадив єго на троні, пійшов війною на царство Сакіів. Будда на дармо силував ся довести до замирєня, не міг утїшити бурі. Країна Сакіів була здобута і спустошена, город Капілявасту зруйнований, і Сакіямуні дєжив того болю, що безпомічно мусів глядіти на руїну своєї вітчизни і розсіянє свого народа.

Врешті після довгого жита, з котрого 29 літ пройшло в царських

палатах, 6 у тяжких подвигах аскетизму а 45 в тиші монастирській, навчаню і проповідуваню, він умер 80-літнім старцем. Сталось се в краю Малля, поблизько города Кусанагара, в маленькім садку, де були чотири дерева з породи „саля“. З его учеників тільки один его повірник і заступник Ананда був при его смерті. Ще перед самою смертю він прийняв до братства одного члена іменем Субадру: до остатньої хвили життя він сповнював свої обовязки начальника чернечого ордену. Причиною его смерти була нестравність: він найїв ся свинячого мяса. Дивна річ! Той взір стремезливости, що жив тільки рижем, їїв тільки раз на добу, старанно вистерігав ся всякої мясної страви, на 80-тім році життя їїсть нездорове мясо! І що не менше дивне, ся необережність, сей вилом в правилах, котрих він тільки літ держав ся непохитно, були покутою. Той мудрець, що від 45 літ був в посіданю абсолютної мудрости і всіх совершенств, мусів іще прийняти кару за якусь провину. Бо припадок, що був причиною его смерти, був єму карою за якусь провину, котрої впрочім оповіданя не виявляють. Нарушене власних правил, слабість, кара — ось що було для него переходом до буддійської щасливости, т. є. до нірванн. Нірвана! Слово се значить, що він скінчив своє остатнє істнуванє, що замкнув що до своєї особи круг переселюваня душі. Бо коли б ми хотіли розповідати всю его історію так як єї розуміють буддісти, то мусів б оповідати про многочисленні життя, котрі він пройшов давнійше раз в людських тілах то знов у звірячих. Те життя, котре ми отсе розповіли (здаєть ся, що й сего досить) було остатнє. Тепер він зробив ся свобідний від конечности — відроджувати ся, щоб умерати, і вмирати, щоб онять відроджувати ся без кінця. Одним словом, він перейшов до спочинку, до сну, до спокою, до абсолютної безчинности нірвани.

Смерть Сакіямуні порушила людей, богів і всю природу. Его тіло торжественно спалено. Его попіл поділено на 8 частей і похоронено в 8 посмертних памятниках, що звали ся „ступи“ або „гайті“, де були предметом набожного пошанівку. По 200 літах цар Асока казав виняти єї останки з 8 давніх ступ і побудував 84.000 нових, у котрих і поміщені були часточки тих цінних реліквій.

В традиційній жителісі Сакіямуні видумки раз у раз переривають дійсну правду. Житє его повне чудес: чудеса при его вродженю, чудеса при смерті, чудеса в середині. Деякі ми привели, та могли привести їїх далеко більше. Нема майже ані одної події, в котрій виступає Будда і котра була б розказана як звичайна подія історична; міти раз у раз перемішують ся з історією. І так що до его особи ми можемо піднести ось які 4 питання: 1) чи істнував він справді? 2) які були

дійсні події його життя? 3) коли він жив? 4) якого діла він довершив? Сих чотирьох питань ми не можемо тут розібрати основно, та все таки поспробуємо на кожде з них дати коротеньку відповідь.

1. Коли книги буддійські були ще незвісні або не простудіовані, можна було з деякою правдоподібністю сумнівати ся що до істнованя Будди а навіть прямо його заперечувати. Та тепер, коли більшу часть тих книг простудіовано, істноване його не підлягає ніякому сумнівови. Та про те й доси є критики, котрі інколи виражають ся так, немов би не вірили в його істноване. Деякі мітологи прямо навіть в „легенді про Будду“ вбачали переробку якогось солярного міту. Не треба й говорити, що такі теорії виходять з зовсім хибного розуміння особи і діяльності Будди, а істнованя його все таки заперечити не можуть. Та хоч і як далеко б ми посунули скептицизм що до цілого множетства подробиць із життя і характеристики Будди, то все таки нам видаєсь неможливим перечити його істнованю і ми приймаємо його як безсумнівний історичний факт.

2. При всім тім, признаючи сей факт, треба zarazом признати, що майже неможлива річ розділити в його життєві части мітичні від історичних, котрих переплетенє ми вже нераз показували. Бо з одного боку не досить в оповіданях про него повичеркувати всі чудесні подробиці, щоб лишили ся самі речі правдоподібні. Се повело б нас до того, що ми н. пр. включили б у життєвіє Сакіямуні його подорож на Цейлон — факт можливий, але про те видуманий. А з другого боку найдивоглядніші видумки можуть бути основані на дійснім факті, котрого вдачу нам тепер тяжко означити. Таким способом життєвіє Сакіямуні, що мала б претензію бути історичною, неохвбно мусіла б бути недокладною і неповною.

3. Що до часу, коли жив Будда, самі буддісти не можуть прийти до згоди. Дати 622—542 перед Хр., котрі ми навели, оперті на оповіданях полудневих буддістів. Північні буддісти відсувають его жите о кілька сот літ в зад. І так по думці Тібетанців Будда родив ся в р. 969 пер. Хр. Ся ріжниця дала підставу до припущеня про істноване двох Буддів: основателя і реформатора релігії. Се припущенє давно вже заквнено, а ріжниця рахунку в обох частях буддістів не заслугує на те, щоб до неї привязувати таку велику вагу. Сучасна критика, беручи за основу дати полудневого буддизму, поправляє їх відомостями зачертими чи то з вказівок самих буддістів чи з інших жерел і означає рік 478 пер. Хр. як рік Нірвани, т. є. смерти Будди, так що вроджене его припало би на р. 558. Ті дві дати 558—478 хоч і не зовсім певні,

та все таки приймають ся загально як досить угрунтовані а бодай дуже зближені до правди.

4. Все в буддизмі — писаня, наука, встанови — приписує ся Будді. Щож серед тої маси фактів і документів походить безпосередно від него? Скажімо з гори: він не писав нічого. Сумнівають ся навіть, чи в єго часах письмо звісно було в Індії. Впрочім певна річ, що єго наука, голошена устно, передавана була устно довгі літа після него. Значить, з проповідів ним виголошених, з відповідей даних на різні питання і з котрих многі без сумніву він повторяв много разів, деякі мусіли задержати ся в пам'яті єго учеників — але котрі? Як їх розпізнати? Вони обкутані тьмою коментарів і промов єго наслідників, що хибно вважають ся також словами самого Будди. І тут ми стрічаємо таку саму трудність, як при життєвних подіях. Коли б ми стрібували зробити вибір, то дуже лехко можемо опастися в таке, що припишемо єму слова, що не походять від него, а виключимо такі, що принадлежать єму. Між науками, котрих автором має бути Будда, на першій місці стоять „чотири правди,“ далі (що вже менше певне) „дванадцять нідан“ звані також „Пратітія Самутпада,“ т. є. силетене дванадцяти суміжних причин і наслідків. Певна річ, що не одна буддійська теорія є тільки дальшим розвитєм зароду, що містив ся в якім небудь реченю вчителя, але означити в кождім спеціальнім випадку сей розвій майже неможливо.

Подібна трудність виходить і при встановях. Безперечно не можна для Сакіямуні відмовити назви основателя монастирського братства. Також установа світських прихильників мусіла вийти безпосередно від него і без сумніву се була одна з єго найліпших установ. Заходить уже сумнів що до встановлення жіноцького братства. Єго опір супроти сеї чудної новости, що не вийшла від него і довершила ся остаточно против єго волі — чи не значить, що се встанова була пізнішою? Можна б дуже лехко склонити ся до такої думки. Але вже сама смілість сеї встанови склонює нас до здогаду, що не хто інший, як він був єї автором. Тай надто треба запитати ся, чи справді була се така нечувана новість, чи може допускаючи єї Будда по просту пішов тільки за течією часу? Аджеж звісно, що в іншому братстві, суцїрному з єго братством, в т. зв. братстві „Ніганта“ кермованім Натапутрою, були також жінки. Сей Натапутра, котрий видає ся тотожним з Магавірою джайністів, був старший від Сакіямуні і вчив давніше. Отож єго братство складало ся з членів, що звали ся „ніганта“ і „ніганті,“ значить, були в ньому мужчини і жінки. Замість припущеня, що він запозичив єю організацію у молодшого супірника, котрий може був єго учеником (що не є так дуже неправдоподібним) радше мусимо прийняти, що про-

тивно, Сакіямуні наслідував Натапутру. А що найменше треба признати, що Будда подав ся за течією, уступив загальному змаганю до релігійної емамінації, що було в душі его сучасної генерації.

Як з жінками, подібно стоїть діло і з кастами. Бож звісно, що Сакіямуні повстав против панованю каст. Не то, щоб піднімав якусь революцію в суспільній організації, але в своїй релігійній суспільности він зовсім не вважав на ріжниці походження і приймав без розбору людей з ріжних каст. Сей систем, що опісля став ся мабуть одною з причин упадку буддизму в Індії, в початках причинив ся до его розросту і сиривав его розширеню по за границями Індії.

Та годі нам вдавати ся далі в розріжнюванє, що в буддизмі є власним ділом Сакіямуні, а що его наслідників. Хоч і як багато б ми клали на карб сих остатніх, то все таки Сакіямуні лишить ся правдивим творцем буддизму. Коли що запевнило тій релігії успіх, так се не стілько єї метафізичні теорії і дивоглядна премудрість (щоб не сказати педантизм) множества єї вчителів, а власне особистий вплив і повага характеру Сакіямуні. Він сильно вражав умі чистотою свого життя, простотою обичайів, поміркованєм і лагідністю, більше ще може, ніж певними принципами, що відповідали змаганям і духови его часу, а також, треба й се сказати, довготою свого життя. Се також обставина, котрої не можна лехковажити: і до него, як і до многих других підходить італіяньска приповідка: „Chi dura, vince.“

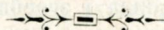
Пошана, котрою окружена память основника буддизму в Індії, а особливо по за Індією, в середній і східній Азії, не ограничила ся на крайні сумежні з его вітчиною, але дійшла й на захід, до християньскої, католицької Европи, де людей, що визнавали буддизм, уважано за поганців. І вийшло таке, що творець не християньского культу доступив тої чести, що був канонізований як християньський святий. „Коли б він був християнином — мовив Марко Поло — то був би великим святым поруч нашого Спасителя Ієуса Христа.“ І се припущенє венеціанського подорожного справділо ся: з Будди зроблено християнина і святого. Грецька повість, приписувана св. Іванови Дамаскинови п. з. „Душенолезное житіє Варлаама і Йоасафа“ оповідає для прикладу побожним історію індійського царевича Йоасафа, що зрік ся престола, щоб жити як пустинник, наклонений до того мудрим учителем Варлаамом. В тій повісти в царевичу Йоасафі помімо християньскої закраски лехко розпізнати Сіддарту-Сакіямуні. Героїї тої повісти, царевич і его вчитель, зачислені були між святих і вставлені до римського календаря під днем 27 ноября Вони, св. Йоасаф і Варлаам, поставлені за взір християнам, а їх молитви мають допомагати грішним людям, щоб дістати ся до неба.

Отсе справді честь, якої творець буддизму ніколи не надіяв ся. Він доступив єї, ніде правди діти, дякуючи невідомости якогось немудрого панегіриста, та може ще й більше могучому чарови своїх чеснот і своїх похлбок.*)

Із обширної літератури, що трактує про жите і науку Будди, виймаємо тут тільки важнійші нові книги: Csoma de Körös, Life of Shakya (Asiatic Researches, XX, t II, pp. 285 – 318); Ph. Ed. Foucaux, Histoire du Bouddha Sakyamouni, Paris 1860 і друге вид. п. з. Lalitavistara в видавництві Annales du Musée Guimet, t. VI, Paris 1884; Bigandet, The Life or Legend of Gaudama, Rangoun 1858 і 1866, London 1880; Bennett, Life of Gaudama (Journal asiatic américaine, 1851, t. III); Emile Senart, La legende du Bouddha, Paris 1875 (витяг із Journal Asiatic); Н. Oldenberg, Buddha, Leben, Lehre, Gemeinde, Berlin 1881; W. W. Rockhill, The life of the Buddha, London 1884.

(Далі буде.)

Із французького переклад
Іван Франко.

Н О В И К.

Оповідана.

I.

Була раз міщанка, убога вдова
І сина ховала Івана,
Одного лиш мала, а й того дала
У школу учитись на папа.

Минають два роки, учить ся Івась,
Пішли на науку дві ниви;
Минає і третій, четвертий ще рік —
Як син так і мати щасливі.

Вдоволена мати, що вчить ся синок,
І шле єму, що тільки може;
Не жаль їй і ниви, худоби не жаль —
Колись чей і син їй допоможе.

*) Повість про Варлаама і Йоасафа є темою мові докторської дисертації, котра буде опублікована в дальших книжках „Житя і Слова.“ Г. Ф.

А потім і бавить ся з ним у мяча,
 Як вивірка бігає звинно,
 Мов дзвоником дзвонить, смієть ся усе
 Та з братом щєбече певпинно.

Іван заховав ся цілий за корчем,
 Черемха зовсім єго вкрила,
 А Ольга як кинула в корч той мячем,
 Трохи єго в лоб не влучила.

Він скоро відскочив, зжахнувьсь, завстидавьсь,
 „Покуса“ — сказав і понурій
 На стежку ступив та з вагою поплівсь
 У тихі чернечії мури.

Там ждала вже мати, що з туги прийшла
 Відвідати сина в неволі,
 Вона розповіла єму, як живе
 За ласкою доброї Олі.

І много похвали наслухавсь Іван
 Від матери на попадянку...
 Ігумен, що слухав і книжку читав,
 Так крививсь чогось без настанку...

(Далі буде.)

Осип Маковей.

Будда і Буддизм.

Обриси Леона Фера.

II. Будди.

(Наслідники Будди. Совершенства буддів. Дванадцять подій з життя буддів. Пятнадцять прикмет буддів. Контемплційні будди. Виображення буддів Назви буддів. Живі будди.)

Будда Сакіямуні появил ся в певній хвили часу і в певній хвили, не дуже далекій від попередньої, єго не стало. Значить, світ мусів би бути позбавлений буддійської науки через увесь безконечний ряд віків, коли би вплив Сакіямуні, одинокого Будди, не трівав безконечно в цілій своїй чистоті і силі. Та власне се припущєне являє ся в разячій

суперечности зі звисними буддійськими ідеями про абсолютну непостійність усіх річей і про ненастанну еволюцію, котра раз у раз фатальним способом доводила буддистів до того, що вони мусіли видумати непереривний ряд буддів — і се їй справді стало ся.

Для Сакіямуні визначено обсяг 5000 літ, а як ті минуть, то мусить появи́ти ся новий будда, котрого імя вже звисне, Маїтрейя, і котрого навіть візерунки малюють. Але коли дійсний Будда, „наш багават“, як его називають, Сакіямуні-Ґотама, мусить мати наслідника, то так само він мусів мати й попередника — і справді, він мав его, се був Будда-Касіана. Але Касіана мав також попередника, а Маїтрейя буде мати наслідника. Таким способом маємо цілий ряд буддів минувших і будущих, а в середині того ряду находить ся Сакіямуні як звичайне огниво ланцюха.

Правда, говорить ся, що поява Сакіямуні була чимось новим, незвичайним; що, загально беручи, поява будди є величезною рідкістю; але все те треба брати у зглядному розумію. На ділі будди є величезна рідкість; в теорії світ ніколи не був без буддів, в тім значію, що кождий будда має довший або коротший обсяг часу, але завше кілька тисяч літ, підчас котрих вплив его триває, далі загибає як усяка річ на сім світі і уступає місце впливови нового будди. Одна з книг Полудневої збірки, „Буддавамса“ оповідає сумарично історію 25 буддів, з котрих перший є Дінанкара, а остатній Ґотама Сакіямуні, Будда історичний. І перед Дінанкарою були будди, але він розпочав спеціальний ряд, бо від него Сакіямуні, що тоді був звичайним брахманцем, одержав обіцянку, що колись буде буддою і одержить гідність бодісатви. Крім Дінанкари найблизші попередники Сакіямуні, про котрих найчастійше згадуєсь, називають ся: згаданий уже Касіана, Канакамуні, Кракуцанда, Вісвабху, Сікі і Вінасії. Північні буддисти далеко більше від полудневих попустили вудила своїй фавтазії, намножуючи число буддів: вони знають їх три тисячі, поділених на три віки або періоди. Вік минувший мав 1000 буддів, вік будущий буде їх мати 1000 і вік теперішній має їх також 1000. Вік теперішній доторкаєть ся нас найблизше; він називає ся „щасливий вік“ (Bhadra Kalpa) а одна тібетанська книга під сим заголовком вичислює 1000 буддів сеї доби, придаючи кождому з них прикмети, про котрі у нас далі буде мова. В сьому вчисленю Сакіямуні займає четверте місце після Кракуцанди, Канакамуні і Касіани; его наслідник Маїтрейя стоїть на пятому місці. Взяті разом вони становлять те, що іноді називає ся „пять буддів“. Як бачимо, находимо ся тільки в початку „щасливого віку“ і перед нами лежить іще довжезне будуще.

Сей безмірний ряд буддів впадає кінець кінців у втомляючу однообразність і монотонію. Всі будди на себе схожі, всі ширять однакову науку і переходять однакові пригоди в житю. Особа і жите Сакіямуні, се той тїп, після котрого потворено особи і жита всіх буддів. Що до особи, кождий з них має на собі 32 головних і 80 побічних знаків. Варто згадати хоч про три з тих головних знаків: нарїст на тімю (учніча), космик білого волося в середині між очима (урна́), кружок (чакра) витиснений на підшві ноги. Але тих 112 знаків не є признакою самого будди; вони появляють ся також у тих, що мають стати ся царями всего світа (раджа чакравартін). Признаки, котрі належать тільки до будди, се досконалости моральні, такі як 10 сил, 4 неустрашимости, 4 основи надприродної сили і т. і. Не можемо над ними довше спиняти ся, але мусимо сказати кілька слів про сю надприродну силу, котрої деякі прояви впрочім ми вже приводили. Надприродна сила (рідді) полягає в тім, що чоловік може пізнавати думки другого, може літати в повітря, змінати свій власний вид і змінати вид других людей. Сюди належить також дар віщуваня будущини і дар сміху. Сміх будди — річ дуже важна. Се предтеча якогось відслоненя великих тайників, що має вийти з его уст. Коли будда сміє ся, то з уст его виходить проміне всіх колірїв, розсипає ся по небі, по землі і по безодні, творить там чудесні діла і вертає назад до особи будди, входячи до неї такою чи іншою частиною его тіла відповідно до того, яке було его відкритє: коли воно доторкало ся минувшини, то проміне входить у его тіло через спину; коли доторкало ся будущини, то входить через груди; коли се було віщуванє відродин в підземному світі, то проміне входить через підшву ноги, а коли було віщуванє совершенного „боді“, то входить через нарїст на тімю і т. д.

Історія земного жита всякого будди відбуває ся після порядку звисного і з гори усталеного. Жите Сакіямуні поділено на певне число „подій“ (одні числять їх 12, другі 8), котрі повторяють ся в житю кожного будди. Ось ті події: 1. зступ із одного поверха небесного, 2. вступ у лоно матери, 3. вродини, 4. віданаченє у всіх науках і штуках, 5. женитьба і жите родинне, 6. стріча зі старцем, з хорим, з мерцем і з монахом (так звані „чотири стрічі“), 7. втека з дому, 8. умертвленя тіла, 9. покуси з боку Марі і ослгненє „боді“ (іноді сі дві події розділюють ся), 10. обертанє колеса закона (т. є. проповідь науки), 11. нїрвана, 12. поділ реліквій. Бувають і відмінни в тій класіфікації. Ті, що начислюють тільки 8 „подій“, викидають з повисшого ряду н-ри 2, 4, 5, 12.

Окрім сих 12-ти подій, що становлять ряму жита всякого будди,

про кожного з них подають ся певні відомости впорядковані після 15 віддільних рубрик. Тібетанська Сутра (книга) про „щасливий вік“ вчислює ті відомости для всіх 1000 буддів тої благословенної доби. Щоб дати понятє о тих вчисленнях, ми подаємо отсе табличку з тими 15 рубриками і уложеними після них відомостями про Сакіямуні, его попередника Касіану і его наслідника Маїтрейю.

1. Імя :	Касіана	Сакіямуні	Маїтрейя
2. Місце вродження :	Четана	Капілявасту	Раджакулянагара
3. Каста :	брахманець	кшатрія	брахманець
4. Довгота світляних промінів :	500 сяжнів	1 сяжень	4.000 сяжнів
5. Імя батька :	Брамадатта	Судлодана	Брамабхадра
6. Імя матери :	Данапаті	Маїядеві	Брамапаті
7. Імя сина :	Сартавага	Рагуля	Пуніябала
8. Повірник або начальник дружини :	Амітра	Ананда	Сагара
9. Наймудрійший ученик :	Барадваджа	Саріпутра	Джніанасті
10. Найспосібнійший ученик :	Тічія	Маудгаліяяна	Удіога
11. Число учеників :	20.000	1 250	960.000.000
12. Тривок життя :	20.000 літ	100 літ	84.000 літ
13. Обсяг періоду его впливу	70.000 літ	5.000 літ	80.000 літ
14. Число реліквій :	одна масса в виді кулі	велике число часток	одна масса в виді кулі
15. Число пам'ятників надгробних :	одна чайтія	много чайтіїв	одна чайтія

Імена власні що відносять ся до Касіани і Маїтрейї в повисшій таблиці, переложені з мови тібетанської на санскрит і для того ми не можемо в повні ручити ся за їх вірність. Та се в нашім випадку діло не важне і не зміняє навчаючого характеру сеї таблички, в котрій відразу так і кидаєть ся в очи різниця цифер приписаних до Сакіямуні і тих, що відносять ся до его попередника і до его наслідника. Чи ж не видно з них, що тільки один Сакіямуні є особою реальною а два другі видуманими ?

Та для буддистів не досить було й того, що вони до історичного Будди доложили ще множество буддів видуманих ; вони надто ще натворили собі буддів іще більше далеких від реального істнованя, котрих вони зовуть „діяні-будда“, будди контемпляційні, котрих вони су-

протиставлять буддам реальним або „людським“ (манучія-будда), про котрих досі була мова. Далі, в статі про буддизм, ми будемо докладнійше говорити про тих „діяні-буддів“, а тепер скажемо ще кілька слів про фігури і візерунки Будди.

Фігуральні виображення Сакіямуні мали дуже великий вплив на розширене буддизму. Їго виображують раз стоячого, то знов сидячого. Стояча фігура означає, що Будда проповідує; вона трапляє ся рідше; далеко частійша сидяча фігура показує Будду потонувшого в задумі. Звичайно Будда сидить на престолі поділенім на дві часті покладені одна на одну, з котрих кожда обведена листем — очевидно, щоб нагадати траваний ковер, на котрім сидів Будда під бодімандою. Авреоля окружає інколи саму голову, а інколи все тіло; часто бувають дві авреолі: одна окружає все тіло, а друга, менша, поміщена в більшій, окружає голову. Орнаментака престола, авреолі а то й самого Будди буває більше або менше богата; інколи країни авреолі мають форму огняних язиків, уставлених мов цвітові листочки. Будда сидить завжди з ногами навхрест підібганими під себе; тільки положене рук буває різне, про що ще поговоримо. Учні ча (варіст на тімю) і урна (між очима) завжди зображені; чакра (на підшві ноги) також звичайно знаходиться. Характеристична, та трудна до виясненя прикмета, се довгі вуха — тим дивнійша, що в вичисленю признаков Будди про неї не згадує ся. Лице спокійне, погідне і лагідне, завжди без бороди, та тіпу дуже різко індійського, ніс орлиний. Та народи не-арійські, котрі прийняли буддизм, поєсували троха сеї тіп і незмінюючи єго дуже, прибили єго, по зовсім природній тенденції, до свого тіпу національного, замінюючи осибливо ніс орлиний більш або менше притупленим. Та многота буддів примусила робити деякі відміни в буддійських іконографіях. Звісна річ; годі було й подумати про те, щоб спортретувати всіх 3000 буддів, та все таки деякі з них заслужували на те, щоб їх фігури були зображені, а особливо Діпанкара, той що напроочив будущому Сакіямуні здобує „боді“, і Майтрея, той сподіваний будда, сказати б — мессія буддійський. Виображення тих осіб не різняться ся дуже що до тіпу ані що до інших подробиць, бо тут усі Будди підлягають одному правилу; значить, розрізнити їх можна було тільки положенем рук. Сакіямуні звичайно ізображує ся з правою рукою простягнутою і звислою в низ; ліва, зігнута, спочиває на ногах і держить чашку для збираня милостині (патра). Противно, Майтрея зображує ся з руками простягненими на перед, іграючи пальцями, немов би числив або комує щось вияснював. На мальованих або рисованих образах Сакіямуні майже ніколи не буває сам; звичайно супроти него стоїть Діпанкара або Май-

трейя або его син Рагуля; інколи по обох его боках бачимо дві особи, котрі зображують чи то двох его головних учеників, чи то одного з них і Буддового сина або Маїтрейю.

Між різними назвами, які прикладують ся до імени Будди, найважніші ось які: аргат (достойний) — назва, котра у буддистів набрала спеціального значіння; д ж і н а (побідитель); татагата, по китайськи д ж у - л а й (той, що прийшов або пішов так як другі будди), — але се толковане, хоч загально приняте, мабуть не є докладне, — татагата значить радше „істота така як другі“; сугата (той що прибув у добрий час); багават (шасливий, триумфатор) — назва дуже часто уживана, тільки що брахманці прикладають єї до своїх богів, до Вішну а навіть до Сіви. Хоча всі ті назви можуть заступати і дійсно заступають деколи назву „будда“, то про те часто лучать ся з сею назвою. І так говорить ся не раз: багават Будда, татагата-Будда. З усіх тих назв назва „Будда“ видаєть ся ще найбільше докладною і найвірнішою; єї відповідність підносить ще й те, що вона стоїть у близькім звязку зі словом „боді“, котре означає буддійське знань. Ся назва перейшла до переважної части народів, що прийняли буддизм. І так монгольське „буркан“, китайське „фо“ (фо-то); сінгалеське „буду“, японське „будзу“ — все се тільки більш або менше вірні репродукції назви „будда“. Звичайно назва ся, ужита без дальшого додатку, означає будду історичного, Сакіямуні; та про те его часто називають також Сакіямуні, особливо на півночі; натомісьць полудневі буддисти частійше називають его по отчеству Готама, додаючи до него ще й назву „самана“ (аскет); відсе пішло сіямське „Сомана-Кодом“. Сполучене двох імен Сакіямуні-Готама, або Готама-Сакіямуні, котре, здавалось би, повинно б бути часте, трапляє ся рідко, та все таки трапляє ся.

Китайці вживають терміну, „Го-фо“, дословно „живий будда“, котрим означують бонзів (звичайно начальників монастиря), котрі після їх вірування завжди в 2—3 роки по смерті опять вертають до життя. П. Георгі називає їх *Lamae renati* (відроджені Лами), а Монголи також називають їх „кубільган“ (перемінені). Таких „живих буддів“ начислюють 150—200 в монастирях Тибету, Монголії і Китаю. Одним із них, найвизначнішим і найславнішим, є знаменитий Далай-Лама. Та сі особи не є правдиві будди і навіть не можуть ними бути: аджеж звісно, що власне привілеگیєю правдивих буддів є те, що вони не потребують по смерті вертати опять до земного життя. На ділі „живі будди“ є властиво „бодісатви“ (аспіранти до осягнення „боді“) і ся назва їм належить ся. Та вони все таки призначені стати колісь буд-

дами і для того вірні *anticipando* дають їм сю назву, хоч вона до їх теперішнього положіння зовсім не надає ся.

(Далі буде)

ІЗ УСТ НАРОДА.

А. Пісні.

ІV. Купала на Волині.

На Волині ще у многих місцях затримав ся звичай справляти стародавнє свяго Купала.

В Ковельському повіті справляють Купала так: з вечора хлопці крадуть де небудь солом'яника*) старого, — власне крадуть, бо просити не годить ся. Солом'яника того звать „козубом“. Того козуба хлопці тягнуть по селі біжучи як найшвидше і співаючи, а на зустріч їм виходять люде і роблять „перейму“, себ то складають на вулиці тріски, поліна, старі кошики і т. і. -- все то знадоби для купальського вогнища. Все тее хлопці збирають і пакують у козуб. Таких перейм бувас скілька і хлопці ледве можуть забрати все паливо. Козуба виносять на вигон за село. Там уже збіраєть ся цілий гурт людей, більше молодь, але є й молодші молодіці, часами і з старших де хто. Співають тільки дівчата, та часом відповідають їм на слівки й хлопці. Починають з каторої небудь пісні, частійше „Ой молодая молодец“ (N. 3). Хлопці тим часом запалюють козуба, устромивши в нього високі тички, щоб вогонь горів висше. Люде, що приходять дивити ся на Купала, повинні принести з собою теж різний підпал. Кажуть, що в давнійші часи всякого, хто приходив з порожніми руками, хлопці били, через те й доси є купальна приказка: „хто прийде без поліна, той піде без коліна.“ Поки огнище палає, дівчата співають пісень, часом зачіпаючи хлопців у тих піснях; тоді хлопці й собі відповідають, часом піснями, а частійше жартами часом не дуже то призвоітими та лагідними. Взагалі увесь час ведеть ся якесь жартовливе змаганне дівчат з хлопцями. Так напр. від часу до часу хлопці вихоплюють з огнища віхті соломи з вогнем і кидають ся з ними поміж дівчат, тикаючи їх дівчатам в лице і розганяючи дівчат по полі, але дівчата вертають ся і знов віддячують хлопцям насмішливими піснями

Коли козуб згорить до половини і вогонь трохи понижає, тоді хлопці починають скакати через нього. Потім, коли вогонь почне гасати, всі розходять ся з піснями до дому.

Вогню купальського не гасять, а лишают його, щоб сам догнів до останку.

*) Солом'яник — великий кошик плетений з соломи, завбільшки з велике барило; в нього сипають збіжжя і борошно.